

Asia: Horoskooppiaiheisten korujen tekijänoikeus

Annettu: 26.3.1997

Horoskooppikorut eivät yltäneet teostasoon.

Selostus asiasta

A, asiamiehenään asianajaja R.K., on 2.9.1996 päivätyllä kirjeellään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa seuraavista kysymyksistä:

1. Ovatko lausuntopyynnön oheen liitetyt horoskooppiaiheiset korut tekijänoikeuslain mukaisia teoksia?
2. Jos korut ovat teoksia, onko hakija niiden ainoa tekijä vai yhteistekijä?

Hakija kertoo B:n ottaneen alkuvuodesta 1993 häneen yhteyttä ja pyytäneen häntä suunnittelemaan horoskooppiaiheisiä koruja. Hakija suunnitteli korut, ja niiden valmistuksesta tehtiin sopimus B:n yhtiön ja hakijan yhtiön välillä. Toimeksiantoa varten hakija sai tausta-aineistoksi B:ltä käsin piirrettyjä horoskooppimerkkejä sekä merkkien kuvaukset sellaisina kuin ne ovat yleisesti nähtävinä muun muassa monissa lehdissä.

Hakijan mukaan ensimmäinen selvitettävä kysymys on, yltävätkö korut teostasoon.

Jatkokysymyksenä on kysymys tekijästä tai yhteistekijöistä, jos voidaan katsoa, että hakijan lisäksi myös B on antanut itsenäisen ja omaperäisen panoksen korujen luomiseen. Jos hakijan panoksen katsottaisiin perustuvan B:n piirroksiin, tulisi harkittavaksi kysymys epäitsenäisestä tai itsenäisestä muuntelusta.

Hakija toteaa, että korut luokitellaan yleensä käyttötaiteeksi, jolta edellytetään varsin suurta itsenäisyyttä ja omaperäisyyttä teoskynnyksen ylittämiseksi. Käyttötaiteen, johon katsotaan kuuluvan esimerkiksi huonekalut ja astiat, teoskynnyksen korkeudesta tämä näkemys ei kuitenkaan kerro hakijan mielestä mitään. Hakija katsoo, että korut olisivat oikeuskäytännön valossa lähempänä "puhdasta" taidetta kuin esimerkiksi huonekalut, ja muistuttaa, että myös tekijänoikeusneuvosto on aikaisemmissa lausunnoissaan (1993:16 ja 1988:6) pitänyt koruja teoksina.

Hakija katsoo, että käsillä olevassa tapauksessa itsenäisyys ja omaperäisyys ovat arvioitavissa suoraan muotoilusta ja että koruja on siten pidettävä teoksina. Eläinradan muinaiset merkit eivät anna kovin paljon liikkumavaraa muotoiluun, mutta siitä huolimatta hakija katsoo, että koruilla on yhtenäinen muotokieli, joka kaksiulotteisenakin eroaa selvästi eläinradan standardimaisista symboleista. Myös kolmiulotteisessa muodossa on havaittavissa runsaasti henkilökohtaista

harkintaa vaativia ratkaisuja, jotka osoittavat, ettei kysymyksessä ole pelkkä mekaaninen toteuttaminen. Tällaisia ratkaisuja ovat muun muassa kaarevien pintojen kaltevuus, kulmien leikkaukset, pinnoituksen tekstuurin valinta, dimensioiden valinta sekä ketjun kiinnityskohdan paikka, jonka valinta edellyttää tarkkuutta tasapainon löytämiseksi. Hakija korostaa, ettei kyse ole mekaanisesta välttämättömyydestä vaan että muotoilija voi valita esteettisesti hyviä tai huonoja vaihtoehtoja.

Hakija katsoo, että B:n piirrokset sisältävät jonkinlaisen orastavan idean tai vision mutta ne eivät ole riittävän itsenäisiä ja omaperäisiä yltäkseen teostasoon. Hakija vertaa tilannetta maalaustaiteeseen siten, että toimeksiantajalla on käsitys esimerkiksi maisemaelementeistä ja tavoiteltavasta tunnelmasta mutta että tämän idean toteuttamiseksi tarvitaan taiteilijaa. Hakija pitää mahdollisena, että luonnosten tussin jäljellä on ollut vaikutusta korujen muotokieleeseen. Tällainen pelkkä idea ei kuitenkaan voisi hakijan mukaan saada tekijänoikeutta.

Hakija ei pidä B:n piirroksia ja koruja toisistaan riippuvaisina, eikä hakija ole saanut piirroksista vaikutteita enempää kuin tavanomaisella tavalla esitetyistä eläinradan merkeistä. Hakija katsoo, ettei B:n osuus korujen suunnittelussa yllä teostasoon ja etteivät teostasoon yllä edes B:n tekemät luonnospiirrokset. Jos kuitenkin piirrosten katsottaisiin olevan teoksia, hakija katsoo korujen olevan itsenäisen muuntelun tuloksia.

Lausuntopyyntönsä lopuksi hakija katsoo, että korut ovat teoksia ja että hän on yksin niiden tekijä tai, jos tekijänoikeusneuvosto ei hyväksyisi tätä käsitystä, ainakin osatekijä.

B:n vastine

Tekijänoikeusneuvosto on varannut B:lle tilaisuuden vastineen antamiseen. Vastineen on antanut B:n puolesta asianajaja R.L.

Vastineessa esitetään, että lausuntopyynnön kohteena oleva asia on ratkaistu Helsingin kärjäoikeuden 23.5.1996 antamalla lainvoimaisella tuomiolla (nro 16907), jolla on vahvistettu sovinto osapuolten välille. Tämän näkemyksen tueksi vastineessa viitataan osapuolten välillä vireillä olleista asioista (X Ky vastaan Y Oy sekä Y Oy vastaan X Ky ja A) pidettyyn Helsingin kärjäoikeuden valmisteluistuntoon 23.5.1996, jossa yhtiöitään ja itseään ovat olleet edustamassa A ja B avustajineen. Vastineen antajan mukaan asianajaja T.M. on X Ky:n ja A:n asiamiehenä kyseisessä valmisteluistunnossa myöntänyt, että tekijänoikeus lausuntopyynnön kohteena oleviin koruihin on ollut B:llä. Asia on kirjattu valmisteluistunnon pöytäkirjan sivulle 2 seuraavasti: "M. myönsi, että tekijänoikeus oli ollut B:llä".

Lisäksi vastineen antaja toteaa, että B oli luovuttanut tekijänoikeudet omistamalleen yhtiölle Y Oy:lle.

Vastineen liitteenä ovat Helsingin kärjäoikeudessa 23.5.1996 pidetyn valmisteluistunnon pöytäkirja sekä samana päivänä tehty päätös ja sovinnon vahvistaminen (nro 16907).

Vastineen ensimmäisessä lisäkirjelmässä todetaan hakijan taholta myönnetyn, että B:llä on tekijänoikeus koruihin. Tällöin vastineen antajan mukaan on ilman muuta myönnetty, että lausuntopyynnön kohteena olevat korut ovat teoksia, sillä tekijänoikeus voi olla olemassa vain teoksiin. Lisäkirjelmässä katsotaan edelleen, että lausuntopyynnön kohteena oleva asia on asianosaisten keskinäisessä suhteessa ratkaistu Helsingin käräjäoikeuden lainvoimaisella tuomiolla.

Lisäkirjelmässä todetaan edelleen, että lausuntopyynnöstä saa sen käsityksen, että hakija olisi valmistanut korut liitteinä olevien B:n hahmotelmapiirrosten pohjalta. Vastineen antajan mukaan näin ei ole, vaan B on kertonut piirtäneensä A:lle tarkat ja yksityiskohtaiset mallit, joiden pohjalta A valmisti muotit.

Vastineen antajan toisessa lisäkirjelmässä todetaan, ettei siitä, onko kysymyksessä tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu teos, ole tarpeen osapuolten keskinäisessä suhteessa antaa lausuntoa, koska osapuolet ovat jo aiemmin olleet asiasta samaa mieltä. Vastineen antaja kiistää sen, mitä hakija on esittänyt korujen syntyhistoriasta.

B:n asiamiehelle on tämän pyynnöstä varattu tilaisuus käydä tutustumassa lausuntopyynnön liitteenä oleviin koruihin.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeusneuvoston toimivalta lausuntopyynnössä

B:n puolesta annetussa vastineessa esitetään, että lausuntopyynnön kohteena oleva asia on ratkaistu Helsingin käräjäoikeuden lainvoimaisella tuomiolla. Tämän näkemyksen tueksi vastineessa viitataan osapuolten välillä vireillä olleista asioista pidettyyn Helsingin käräjäoikeuden valmisteluistuntoon 23.5.1996. Tällöin hakijan asiamiehenä toiminut asianajaja T.M. on 23.5.1996 pidetyn valmisteluistunnon pöytäkirjan mukaan myöntänyt, että tekijänoikeus lausuntopyynnön kohteena oleviin koruihin on ollut B:llä. Asia on kirjattu valmisteluistunnon pöytäkirjan sivulle 2 seuraavasti: "M. myönsi, että tekijänoikeus oli ollut B:llä". Käräjäoikeus on vahvistanut osapuolten välisen sovinnon samana päivänä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tekijänoikeusneuvostolle toimitettujen asiakirjojen mukaan Helsingin käräjäoikeuden 23.5.1996 tekemällä päätöksellä ja sovinnon vahvistamisella (nro 16907) ei ole kolmatta osapuolta sitovasti ratkaistu sitä, yltyvätkö nyt lausuntopyynnön kohteena olevat korut teostasoon vai eivät. Sovinnon vahvistamisella on teostason suhteen vaikutusta vain osapuolten keskinäisessä suhteessa. Siten tekijänoikeusneuvosto katsoo, että se voi antaa lausunnon lausuntopyynnön kohteena olevien korujen teostasosta.

Tekijänoikeussuoja

Tekijänoikeuslain (404/1961) 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Säännökseen otetun esimerkkiluettelon mukaan taiteellisina teoksina suojataan muun muassa kuvataiteen teoksia sekä taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteita. Säännöksen luettelo ei ole tyhjentävä, vaan teos voi ilmetä myös muulla tavalla.

Tekijänoikeussuojan edellytyksenä on, että teos ylittää niin sanottuun teostasoon. Tällä tarkoitetaan sitä, että teoksen on oltava itsenäinen ja omaperäinen luomistyön tulos. Teostasovaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, kun teos on niin itsenäinen ja omaperäinen, että kenenkään muun kuin tekijän ei yleensä voitaisi olettaa päätyvän muodoltaan samanlaiseen lopputulokseen itsenäisesti vastaavaan työhön ryhtyessään. Tekijänoikeussuojan kannalta teoksen kirjallisella tai taiteellisella tasolla ei ole merkitystä. Myöskään lopputuloksen vaatimalla työmäärällä tai sen edellyttämillä tiedoilla ei ole vaikutusta tekijänoikeussuojan syntymiseen. Teostason arvioimiseksi ei laissa ole annettu säännöksiä, vaan arviointi tehdään yksittäistapauksissa harkinnan perusteella. Teostasovaatimus vaihtelee teoslajeittain.

Tekijänoikeus ei suojaa ideaa, periaatteita tai tietoja vaan sitä persoonallista ilmenemismuotoa, johon ne on saatettu. Tekijänoikeussuoja ei siten estä omaperäisen idean hyödyntämistä sinänsä.

Tekijänoikeus syntyy aina teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle. Tekijä voi kuitenkin luovuttaa oikeutensa kokonaan tai osittain. Tekijänoikeuden luovutusta koskevat yleiset säännökset ovat tekijänoikeuslain 27—29 §:ssä. Tekijä voi luovuttaa taloudelliset oikeutensa kokonaan tai osittain, mutta moraalisisista oikeuksistaan tekijä voi 3 §:n 3 momentin mukaan luopua vain, jos kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen.

Teos voidaan luoda myös useiden henkilöiden yhteistyönä. Tällainen useiden tekijöiden osuuksista muodostuva teos voi olla joko yhteisteos tai yhteenliitetty teos. Yhteisteoksesta säädetään tekijänoikeuslain 6 §:ssä. Sen mukaan kahden tai useamman tekijän yhdessä luomaan teokseen, jossa tekijöiden osuudet eivät muodosta itsenäisiä teoksia, on tekijöillä tekijänoikeus yhteisesti. Kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta, ja esimerkiksi teoksen hyväksi käyttöön on saatava kaikkien lupa.

Yhteenliitetty teos on kyseessä silloin, kun tekijöiden panokset kokonaisuudesta ovat toisistaan erotettavissa. Tällöin kukin tekijöistä määrää muista riippumatta vain omasta osuudestaan. Tekijänoikeuslaissa ei ole erityisesti yhteenliitettyjä teoksia koskevia säännöksiä.

Tekijän taloudellisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 2 §:ssä. Sen mukaan tekijänoikeus tuottaa tietyin tekijänoikeuslain 2 luvussa mainituin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. Kappaleen valmistamisena pidetään 2 §:n 2 momentin mukaan myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 3 §:ssä. Sen mukaan tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappaleita tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla tai teoksen saattaminen yleisön saataviin sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Tekijänoikeus on tekijänoikeuslain 43 §:n 1 momentin mukaan voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän kuolinvuodesta.

Korun tekijänoikeussuoja

Korujen on katsottu kuuluvan tekijänoikeuslain 1 §:n teoslajiluettelossa taidekäsityön tai taideteollisuuden tuotteisiin. Lain valmistelutöissä todetaan taideteollisuuden ja taidekäsityön tuotteista, ettei ehdotettu laki koskisi jokaista tuotetta, jota kansantajuisesti voidaan sanoa taiteelliseksi käyttöesineeksi. Taideteollisuuden ja taidekäsityön tuote tulee osalliseksi tekijänoikeussuojasta edellyttäen, että sitä voidaan pitää taiteellisenä teoksena. Mietinnössä korostetaan, että asian luonnosta johtuen itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset olisi tällöin asetettava verraten korkealle. (komiteanmietintö 1953:5, s. 45)

Taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteiden eli niin sanotun käyttötaiteen tuotteiden teostasovaatimuksen on katsottava asettuneen huomattavan korkealle. Oikeuskirjallisuudessa Pirkko-Liisa Haarmann (Tekijänoikeus, lähioikeudet ja oikeus valokuvaan, 1992, s. 70) on todennut tähän korkeaan teostasoon olleen vaikutusta sillä, että tekijänoikeuden on katsottu luontevammin suojaavan ns. puhtaan taiteen kuin sovelletun tai käyttötaiteen tuotteita. Haarmannin mukaan suojakynnyksen alentaminen olisi myös omiaan rajoittamaan kilpailua, jollaista vaikutusta ei ole aihetta pelätä "puhtaan" taiteen puolella.

Mallisuojan onkin useassa tapauksessa katsottu soveltuvan tekijänoikeussuojaa paremmin niin sanotun käyttötaiteen suojamuodoksi. Tekijänoikeuslain 10 §:n mukaan sen estämättä, että teos on rekisteröity mallina siten kuin siitä on erikseen säädetty, voi sen tekijällä olla siihen tekijänoikeuslakiin perustuva tekijänoikeus.

Taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteiden teostasovaatimus on myös oikeuskäytännössä asetettu suhteellisen korkealle. Korkeimman oikeuden ratkaisuisa, jotka koskevat koruja, tekijänoikeussuojan saaminen on yleensä edellyttänyt korkeaa omaperäisyydestä, ja teostason arvioinnissa on kiinnitetty huomiota lähinnä tuotteen taiteellisiin ominaisuuksiin. Ratkaisussa KKO 1962 II 60 katsottiin taiteilijan suunnittelema rannekoru taiteellisen muotoilunsa perusteella tekijänoikeuslain alaiseksi teokseksi. Ratkaisussa KKO 1980 II 3 pidettiin koruja muotoilunsa ja kompositionsa perusteella tekijänoikeuslaisia tarkoitettuina teoksina mutta solkia sitä vastoin ei.

Tekijänoikeusneuvosto on aiemmin käsitellyt korujen tekijänoikeussuojaa lausunnoissa 1988:6, 1991:2 ja 1993:16.

Vastaukset hakijan esittämiin kysymyksiin

1. Ovatko lausuntopyynnön oheen liitetyt horoskooppiihteiset korut tekijänoikeuslain mukaisia teoksia?

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kun tietyn perusmuodon omaavista merkeistä muotoillaan koruja ilman, että merkkeihin yhdistettäisiin muita elementtejä, liikkumavara korujen muotoilemisessa on varsin rajoitettu. Sen sijaan jos perusmuodossa oleviin merkkeihin yhdistettäisiin muunlaisia elementtejä, kokonaisuuden muotoilu voisi tapahtua monilla, toisistaan hyvinkin poikkeavilla tavoilla.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lausuntopyynnön kohteena olevat horoskoopikorut eivät eroa esikuvinaan olleista eläinradan symboleista siinä määrin, että niiden voitaisiin katsoa yltävän teostasoon.

2. Jos korut ovat teoksia, onko hakija niiden ainoa tekijä vai yhteistekijä?

Tekijänoikeusneuvosto viittaa edelliseen kysymykseen antamaansa vastaukseen sekä lausuntopyynnön kohteena olevien korujen oikeuksia koskevaan tuomioistuimen vahvistamaan sovintoon.